

UČEBNÍ TEXT PRO PRAKTICKÉ VYUČOVÁNÍ

TEXTBOOK FOR PRACTICAL TEACHING

Veronika Šteflová · BAKALÁŘSKÁ PRÁCE, 2021 · Vedoucí práce: Doc. Ing. David Vaněček, Ph. D.

Studijní program a obor: Specializace v pedagogice – Učitelství praktického vyučování a odborného výcviku

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá stanovením podmínek pro tvorbu učebního textu, konkrétně metodických listů určených pro odborné pracovníky Státního oblastního archivu v Praze. Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část.

Teoretická část je zaměřena na archivní instituce a preventivní péči o kulturní dědictví z hlediska jejich vzniku, historie a současného stavu. Zabývá se zjišťováním potřeby a přínosu metodických listů, požadavky na jejich podobu a tvorbu na základě provedené analýzy současného stavu praxe v oblasti preventivní péče o archiválie v Státním oblastním archivu v Praze. Předmětem práce je rovněž srovnání běžné archivní praxe v této oblasti s podmínkami stanovenými zákonem o archivnictví.

Praktická část bakalářské práce se věnuje samotné tvorbě ukázkových metodických listů, jejich použitelnosti a návrhem ověření před začleněním do archivní praxe.

MOTIV A CÍL

Jedním ze základních poslání archivů je uchování písemného dědictví budoucím generacím. K tomu, aby byl tento úkol naplňován, je nutné uplatňovat správné zásady ochrany a preventivní péče. Ty se doposud snažili v archivních institucích prosazovat a aplikovat zejména restaurátoři-konzervátoři. Není však v jejich silách takto širokou oblast obsáhnout. Proto je pro zajištění optimálních podmínek k ochraně archivních dokumentů důležitá vzájemná součinnost restaurátorů s archiváři spolu se zvyšováním odborných kompetencí v oblasti ochrany a preventivní péče.

Cílem bakalářské práce je stanovení podmínek a tvorba metodických listů určených odborným pracovníkům Státního oblastního archivu v Praze na základě zjištění aktuálního stavu praxe v oblasti preventivní péče o archiválie a také povědomosti archivářů o této problematice. Metodické listy budou sloužit k realizaci preventivní péče v praxi a zároveň budou i učební pomůckou.

ABSTRACT

The bachelor thesis deals with the setting of conditions for the textbook creation, specially with the methodological sheets intended for professionals of the State Regional Archives in Prague. The work is divided into theoretical and practical part.

The theoretical part is focused on archival institutions and preventive care of cultural heritage from the point of view of the origin, history and present state. The thesis examines the determination of the need and benefits of methodological sheets. There are analyzed requirements for the form and creation based on an analysis of the current state of preventive care of archival documents in the State Regional Archives in Prague. The subject of the thesis is also common archival practice in this area in comparison with the conditions set by the archival law.

The practical part deals with the creation of the methodical sheets, their applicability and verification before incorporating into archival practice.

Mikrobiologický průzkum

Metodický list

Mikrobiologickým průzkumem zjistíme přítomnost plísní na archiváliích či v prostředí, kde jsou uloženy. Pro zajištění objektivních výsledků je nutné dodržovat následující postupy a zásady:

1. fáze – PRŮKAZ MIKROORGANIZMŮ – vizuální metoda

Tato metoda je nejjednodušší. Pouhým okem nebo zvěšovací sklem můžeme rozpoznat vegetativní stádium plísní, kdy už jsou na povrchu předmětu znatelné charakteristické vláknité povlaky, většinou různé zabarvené. Aktivita plísní bývá často doprovázena specifickým zápachem. U starých plišových skvrn nelze touto metodou zjistit, zda jsou spory plísní stále aktivní nebo zdali byla v minulosti provedena dezinfekce a spory plísní byly usmrceny. Proto musíme přistoupit ke zjištění aktivity zárodků plísní následujícím postupem.

2. fáze – PRŮKAZ ZÁRODKŮ MIKROORGANIZMŮ – metoda mikrobiologického stěru

Tato metoda umožňuje zjistit přítomnost aktivních spor plísní na povrchu předmětu i v prostředí, které neumožňuje jejich růst, kdy se spory mohou nacházet v klidovém stádiu.

1. **Bezpečnost práce:** Při práci je nutné chránit sliznice dýchacího a zaživacího ústrojí respirátorem nebo chirurgickou rouškou, aby nedošlo k vdechnutí patogenů obsažených v plísni. Důležité je použít ochranné rukavice k zabránění možnému podráždění pokožky, případně ochranné oděvy.

2. **Použití správných pomůcek:** Stěry se provádí sterilními vatovými tyčinkami, které jsou na vyžádání k dispozici v restaurátorském atelieru na centrále archivu.

3. **Výběr lokace stěru:** Pro prokázání míry napadení plísními je nutné odebrat dva typy vzorků. Vzorky z exponovaných míst, tedy volně přístupných vzduchu i prachových nečistotám, a vzorky z vnitřku materiálu dokumentů (mezi jednotlivými listy aktového materiálu nebo z povrchu předsádek knih).

4. **Provedení stěru:** Přesný pracovní postup viz **Pracovní metodický list MIKROBIOLOGICKÉ STĚRY**.

5. **Popis vzorků:** Každý vzorek se musí čitelně označit pořadovým číslem. Ke vzorkům je nutné přiložit seznam vzorků s názvy stíraných dokumentů a komentářem, za jakým místem byl stěr odebrán.

Ukázkas: Vzorek č. 1 – karton č. 20, z povrchu
Vzorek č. 2 – karton č. 20, z vnitřku

Ukázkas: Vzorek č. 3 – kniha č. 3, z povrchu oříšky
Vzorek č. 4 – kniha č. 3, z vnitřku – předsádka

6. **Logistika odběru:** Odebrané vzorky stěrů je nutné předat do restaurátorského atelieru ke kultivaci v co nejkratším čase, aby byla zajištěna objektivita výsledků. Je nutné počítat i s transportními podmínkami a zajistit, aby nebyly vzorky vystaveny přílišným změnám hodnot teploty a relativní vlhkosti vzduchu (RV) od původního místa výskytu plísní.

7. **Hodnocení situace:** Pro správnou interpretaci výsledků je nutné vyhodnotit kontext situace – historii předchozího uložení, dlouhodobý vývoj a lokalizaci napadení, monitorování a možnosti řízení klimatu, četnost a způsob sanačních opatření. Tyto informace jsou velmi potřebné k vyhodnocení výsledků mikrobiologických stěrů a následnému doporučení případných sanačních opatření.

Mikrobiologické stěry

Pracovní metodický list (doplňuje metodický list MIKROBIOLOGICKÝ PRŮZKUM)

POSTUP PROVEDENÍ MIKROBIOLOGICKÉHO STĚRU

Tato metoda umožňuje zjistit přítomnost aktivních spor plísní na povrchu předmětu.

Pro zajištění objektivních výsledků je nutné dodržovat následující postup:

POTŘEBNÉ POMŮCKY:

- bezpečnostní pomůcky – respirátor, ochranné rukavice, ochranný oděv, ochranné brýle
- sterilní vatová tyčinka – k dispozici v restaurátorském atelieru
- tužka nebo popisovač
- jakýkoliv druh lepicí pásky k opětovnému uzavření obalu stěrůvých tyčinky

PRACOVNÍ POSTUP proveďte přesně dle následujících instrukcí:

- Otevřete obal stěrůvých tyčinky na opačném konci, než je její vatová část, nebo na místě označeném šipkou. Vyměňte sterilní vatovou tyčinku tak, aby nedošlo k její kontaminaci. Odběrová tyčinka musí přijít do styku pouze s odběrovým místem.
- Otáčivými pohyby vatovým tampónem stírejte povrch předmětu. Jestliže jsou vláknité potahy plísní znatelné, je nutné jich zachytit co největší množství. V případě, kdy nejsou viditelné známky plísní, se stírá plocha o velikosti 1 dm² z nejvíce exponovaných míst (z povrchu desek dokumentu, z vrchních oříšek knih). Pro prokázání míry napadení plísními je nutné odebrat dva vzorky z konkrétního dokumentu. Vzorek z povrchu – z exponovaných míst, tedy ploch volně přístupných vzduchu i prachovým nečistotám. A vzorek z vnitřku dokumentu. Lokaci odběru je nutné zapsat do seznamu testovaných dokumentů.
- Okamžitě po odběru stěrůvých tyčinky opatrně vsuňte bez dalšího kontaktu zpět do obalu, který uzavřete přeplepením páskou, a čitelně označte pořadovým číslem stěru. Číslo se musí shodovat s číslem stěru uvedeným v seznamu testovaných dokumentů.
- Po dokončení mikrobiologických stěrů si řádně umyjte a vydezinfikujte ruce.
- V co nejkratším čase předejte vzorky se seznamem testovaných dokumentů restaurátorskému atelieru ke kultivaci.
- Inkubační doba pro vyhodnocení trvá 7 – 14 dní. Poté vám bude předán mikrobiologický protokol s výsledky intenzity napadení a s návrhem možných dalších sanačních opatření viz **Metodický list MECHANICKÁ OČISTA DOKUMENTŮ, Metodický list ÚKLID DEPOTNÍCH PROSTOR**.

Mechanická očista dokumentů

Metodický list

MECHANICKÉ ČIŠTĚNÍ archiválií je jednou ze základních činností PREVENTIVNÍ PÉČE.

Touto metodou se odstraní povrchové nečistoty, prach, mikroorganismy a spory plísní z povrchu předmětů, a sníží se tím rizika degradace.

Mechanické čištění archiválií se doporučuje provádět při těchto činnostech:

- po provedené dezinfekci
- při přebalování dokumentů vybraných fondů do vhodných ochranných obalů
- při stěhování fondů v rámci archivu
- při přejímání archivních dokumentů od původců
- při pořádání archivního fondu, jestliže je znečištěný
- rámci ročního sanitárního úklidu

1. **Bezpečnost práce:** Při práci je nutné chránit sliznice dýchacího a zaživacího ústrojí respirátorem nebo chirurgickou rouškou, aby nedošlo k vdechnutí nečistot a patogenů obsažených v plísni. Důležité je použít ochranný oděv, ochranné rukavice k zabránění možnému podráždění pokožky i ochranné brýle.

2. **Vhodné vybavení:** Pro šetrnou očistu archiválií se používají širší ploché štětce s jemným vlasem v kombinaci s očišťovačem: a) bezpečnostním vysavačem pro vysávání zdraví škodlivého a nebezpečného prachu za použití různých druhů kartáčových nástavců b) ve speciálním oprašovací boxu, který je připojen na odtaž vzduchu mimo budovu

3. **Prostor očištění:** Mechanická očista přejímaných archiválií (vždy musí být provedena mikrobiologická analýza) a dezinfikováním archiválií musí probíhat výhradně v přejímacím sále nebo ve speciálním karanténním depozitáři. Očista dokumentů při přebalování, pořádání nebo stěhování v rámci depozitáře může probíhat v místě aktivity jen výhradně za použití bezpečnostního vysavače a současné očištění a dezinfekce regálů viz Pracovní list ÚKLID DEPOTNÍCH PROSTOR a Pracovní list ÚKLIDOVÉ REŽIMY.

4. **Druh materiálu:** Tato metoda je vhodná pro všechny knihy a pevnější přebaly nebo obaly měkkých vazeb knih, sešitů nebo aktového materiálu s ohledem na jejich fyzický stav a za předpokladu šetrného zacházení.

5. **Způsob mechanické očištění:** Přesný pracovní postup viz **Pracovní metodický list MECHANICKÁ OČISTA BEZPEČNOSTNÍM VYSAVAČEM**.

6. **Úklid a zabezpečení místa očištění:** Po dokončení mechanické očištění musí být všechny pracovní plochy umyty a vydezinfikovány. Bezpečnostní vysavač musí být ihned řádně vyčištěn nebo bezpečně uzavřen jeho otvor pro nasávání. Štětce a kartáčové nástavce musí být též vyčištěny a vydezinfikovány viz **Pracovní list ÚKLID DEPOTNÍCH PROSTOR**.

Mechanická očista bezpečnostním vysavačem

Pracovní metodický list (doplňuje metodický list MECHANICKÁ OČISTA DOKUMENTŮ)

Touto metodou se odstraní povrchové nečistoty, prach, mikroorganismy a spory plísní z knih a materiálů s pevnějšími deskami. Výrazně se tím sníží rizika spojená s degradací.

Tato metoda je vhodná pro všechny knihy a pevnější přebaly nebo obaly měkkých vazeb knih, sešitů nebo aktového materiálu s ohledem na jejich fyzický stav a za předpokladu šetrného zacházení.

POTŘEBNÉ POMŮCKY A VYBAVENÍ:

- bezpečnostní pomůcky – respirátor, ochranné rukavice, ochranný oděv, ochranné brýle
- bezpečnostní vysavač pro vysávání nebezpečných látek s různými typy kartáčových nástavců
- vlasové štětce různých šířek
- potřeby pro omytí a dezinfekci pracovních ploch, kartáčových nástavců a štětců

PRACOVNÍ POSTUP proveďte přesně dle následujících instrukcí:

1. Při práci si chraňte sliznice dýchacího a zaživacího ústrojí respirátorem nebo chirurgickou rouškou, aby nedošlo k vdechnutí nečistot a patogenů obsažených v plísni. Použijte ochranný oděv, ochranné rukavice k zabránění možnému podráždění pokožky, případně ochranné brýle.

2. **Očistu oluxováním volte pouze v případě dobrého fyzického stavu archiválie. V případě křehkého nebo rozpadajícího se materiálu, kdy by mohlo oluxování ohrozit archiválii, použijte pouze jemné ometení vlasovým štětcem nebo přenechte mechanickou očistu na restaurátorovi.**

3. Kartáčovým nástavcem s užším průměrem pečlivě oluxujte všech šest ploch knihy (soustředte se hlavně na horní část knižního bloku – ořízku nebo na místa, která vykazují známky vyššího znečištění).

4. Kartáčovým nástavcem s větší plochou odsávání oluxuje přední i zadní předsádku knihy – prostor po otevření knižní desky. V případě znečištění oluxuje i prostor následující, tedy po otočení předsádkového listu.

5. Zkontrolujte stránky uvnitř knižního bloku zdali nejeví známky znečištění či se na listech nevyskytují vláknité povlaky plísní. V případě výskytu vláknitých struktur plísní a dobrého fyzického stavu papíru oluxujte vysavačem.

6. Po dokončení mechanické očištění vysavač ihned řádně vyčistěte (v případě luxování do nádoby s vodou) nebo bezpečně uzavřete otvor přístroje pro nasávání (v případě luxování do bezpečnostního sáčku).

7. Všechny pracovní plochy umyjte vodou s přidávkem vhodného dezinfekčního prostředku viz **Pracovní list ÚKLID DEPOTNÍCH PROSTOR, Pracovní list ÚKLIDOVÉ REŽIMY**.

8. Kartáčové nástavce a štětce vyperete ve vodě za použití vhodného detergentu nebo mýdla a pečlivě vymyjte a nechte dobře vyschnout.

ZÁVĚR

Zavedení metodických listů týkajících se problematiky preventivní péče a ochrany archiválií do procesu interního vzdělávání zaměstnanců Státního oblastního archivu v Praze se po vyhodnocení dotazníku jeví jako velmi žádoucí. Na základě zjištěných deficitů povědomí archivních pracovníků v určitých oblastech preventivní péče byly stanoveny konkrétní oblasti a témata metodických listů. Většina pracovníků navíc projevila zájem o další vzdělávání v této oblasti a je zde tedy předpoklad, že jejich aplikace povede ke zlepšení stávajícího stavu. Pro tvorbu ukázkových listů byla vybrána problematika, kterou je nutno řešit prioritně a je poměrně snadno realizovatelná.

LITERATURA:

VANĚČEK, David. Didaktika technických odborných předmětů. Praha: České vysoké učení technické v Praze, 2016. ISBN 978-80-01-05991-3.

ĐUROVIČ, Michal. Restaurování a konzervování archiválií a knih. V Praze: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-383-6.